

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

Българският език като европейски, балкански и славянски

*Илияна Кръпова (Венециански университет „Ка’ Фоскари“), Цветана
Димитрова (Институт за български език при Българската академия на
науките)*

Венеция, 2 - 3 май 2019 г.

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020

Sprachbund

Признаците не са генетични.

Проявата им вероятно се индуцира от контакт с други езици.

Синтактични и морфосинтактични (другите са допълнителни): именно те определят дали една група езици образува езиков съюз (Асенова 2018; Трубецкой 1928: 17 - 18)

Езиците, които са географски близки, но не са членове на езиковия съюз, нямат повечето от съответните признаци.

Езиците, които са родствени, но не са членове на езиковия съюз, нямат повечето от съответните признаци (в индоиранските езици - постпозитивен член, родително-дателен синкретизъм, вж. Асенова 2018, Едельман 2004)

Sprachbund

Езиковият съюз включва съвкупност от признаци, които могат и да се срещнат, но поотделно в други езици както географски близки, така и родствени.

За разлика от генетично обусловените характеристики чертите са придобити в резултат на езикова интерференция и/или са контактно индуцирани в резултат на географска близост.

Европейски езици (SAE; Хаспелмат 2001): Основни признаци

- (1) Наличие на определителен и на неопределителен член
- (2) Релативни изречения, въведени с релативни местоимения
- (3) Форми на перфекта, образувани с ‘имам’
- (4) Експериенцер в именителен падеж (*Аз харесвам / На мен ми харесва*)
- (5) Форми на страдателния залог, образувани с причастие
- (6) Образоване на антикаузативи от каузативи (*потаням - потаням се; суша - съхна; потаням - потъвам, горя - горя*)

Европейски езици (SAE; Хаспелмат 2001): Основни признаци

- (7) Външен притежател, изразен с име (местоимение) в дателен падеж (*Изцапах ти книгата*)
- (8) Липса на двойно отрицание в изречения, в които подлогът е изразен от отрицателно местоимение (*Никой не го познава* в.м. *Някой не го познава*, *Никой го познава*)
- (9) Обект на сравнение, въведен с частица (*younger **than** X*)
- (10) Конструкции за сходство, въведени с думи, произхождащи от релативи (като, колкото)
- (11) Задължителен местоименен подлог, не са pro-drop (*Работихме* в.м. *Ние работихме*)
- (12) Разлика между възвратното местоимение и интензификатор (*себе си* vs. *сам*)

Допълнителни признаци (SAE; Хаспелмат 2001)

- (1) Глагол в първа позиция при да/не-въпросите (*Яде ли ябълка?*)
- (2) Специални маркери за образуване на сравнителни форми на прилагателните (английски, руски)
- (3) Координация от вида А и В
- (4) Синкретизъм на комитатива и инструментала (*режа с нож; Иван (дойде) с Мария*)
- (5) Суплетивни форми за числително редно на две (*'втори'*)

Други признаци (SAE; Хаспелмат 2001)

- (1) Липса на разлика при адноминалните конструкции за отчуждаема и неотчуждаема собственост (*очите на Мария, бюрото на Иван*)
- (2) Липса на опозиция между инклузивни и ексклузивни местоимения, първо лице, неединствено число
- (3) Липса на редупликация
- (4) Дискурсни прагматични понятия като топик и фокус се изразяват чрез изреченско ударение и промени в словореда (*Топката му я намери, нали?*)
- (5) Доминиращ каноничен словоред Подлог – сказуемо – допълнение (SVO)

Други признаци (SAE; Хаспелмат 2001)

- (6) Само една герундивна форма (т.нар. converb; деепричастие)
- (7) Специална конструкция за негативна координация (*ниито..., ниито...*)
- (8) Голям брой специфични фазови адвербиали (*вече, все още...*)
- (9) „Загуба на претерита“ (замяна на претеритните форми с форми на сегашен перфект)

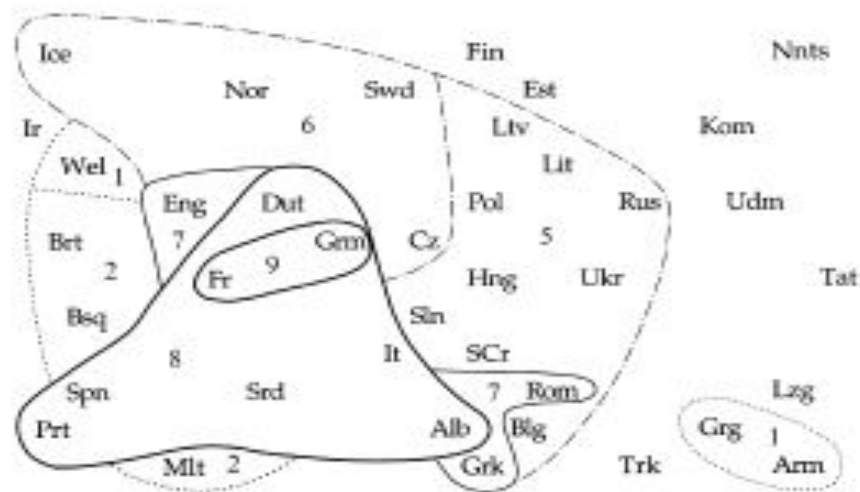
Европейски езици от ядрото (немски и френски)

- (1) Наличие на определителен и на неопределителен член
- (2) Релативни изречения, въведени с релативни местоимения
- (3) Форми на перфекта, образувани с ‘имам’ като спомагателен глагол
- (4) Експериенцер в именителен падеж
- (5) Форми на страдателния залог, образувани с причастие
- (6) Образоване на антикаузативи от каузативи
- (7) Външен притежател, изразен с име (местоимение) в дателен падеж
- (8) Липса на двойно отрицание в изречения, в които подлогът е изразен от отрицателно местоимение
- (9) Обект на сравнение, въведен с частица
- (10) Конструкции за сходство, въведени с думи, произхождащи от релативи
- (11) Задължителен местоименен подлог (не са pro-drop)
- (12) Разлика между възвратното местоимение и емфатичното местоимение

Български - близост до ядрото: 5,5

- (1) Наличие на определителен ~~и на неопределителен~~ член
- (2) Релативни изречения, въведени с релативни местоимения
- ~~(3) Форми на перфекта, образувани с 'имам' като спомагателен глагол~~
- (4) Експериенцер в именителен падеж
- (5) Форми на страдателния залог, образувани с причастие
- (6) Образоване на антикаузативи от каузативи
- (7) Външен притежател, изразен с име (местоимение) в дателен падеж (*Забравих му адреса*)
- ~~(8) Липса на двойно отрицание в изречения, в които подлогът е изразен от отрицателно местоимение~~
- (9) Обект на сравнение, въведен с частица
- (10) Конструкции за сходство, въведени с думи, произхождащи от релативи (*красив като Иван*)
- ~~(11) Задължителен местоименен подлог (не са pro-drop)~~
- (12) Разлика между възвратното местоимение и емфатичното местоимение (*сам себе си*)

Обща карта

Map 107.13: A cluster map combining nine features

Славянските езици: близост до ядрото

	РУС	УКР	ПОЛ	ЧЕШ	СРБ	СЛН	БЛГ
Член	-	-	-	-	-	-	(+)
Релатив с релативно мест.	+	+	+	+	+	+	+
Имам-перфект	-	-	-	(+)	-	-	(-)
Пасив с причастие	+	+	+	+	+	+	+
Външен притежател	+	+	+	+	+	+	+
Без двойно отрицание (слав. имат двойно отрицание)	-	-	-	-	-	-	-
Сходство 'като'	+	+	+	+	+	+	+
Задължителен мест. подлог	(+)	(+)	-	-	-	-	-
Се, себе vs. сам	+	+	+	+	+	+	+

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020

Балкански езици: близост до ядрото

	РУМ	ГР	АЛБ	СРБ (частичен)	БЛГ
Член	+	+	+	-	(+)
Релатив с релативно мест.	+	+	+	+	+
Имам-перфект	+	+	+	-	(-)
Пасив с причастие	+	+	+	+	+
Външен притежател	+	+	+	+	+
Без двойно отрицание (балк. имат двойно отрицание)	-	-	(+)	-	-
Конструкции сходство с 'като'	+	+	+	+	+
Задължителен мест. подлог	-	-	-	-	-
Се, себе vs. сам	+	+	+	+	+

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020

Балканизми (Асенова 2002; Джоузеф 1992, 2010...)

Езици / балканизми	БЛГ	РУМ	АЛБ	ГРЦ
Постпозитивен член (Сандфелд, Шалер, Золта, Асенова, Линдстет)	+	+	+	-
Синкретизъм на датив-генитив (С, Ш, З, А, Л)	+	+	+	+
(Вокатив) (само З)	+	+	(+)	(+)
Синкретизъм предлози локатив и дирекционал (С, А, Л)	+	+	+	+
(Предложни падежи) (Л, А)	+	(+)	(+)	(+)
Удвояване на допълнението (С, Ш, А, Л)	+	+	+	+
(Дателни/родителни притежателни клитики) (само Ш)	+	(+)	-	+
Загуба на инфинитив (замяна с аналитични финитни конструкции) (С, А, Л)	+	+	+	+
Бъдеще с “искам” (С, Ш, З, А, Л)	+	+	+	+
Бъдеще в миналото с ‘искам’	+	-	+	+

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020

Езици / балканизми	БЛГ	РУМ	АЛБ	ГРЦ
Имам-перфект (Л, А)	-	+	+	+
Плусквамперфект с имам	-	-	+	+
Бъдеще в миналото като кондиционал (А)	+	-	+	+
Евиденциалност	+	-	+	-
Опозиция аорист - перфект	+	-	+	+
Релативум генерале	+	+	+	+
Аналитични степени за сравнение	+	+	+	+

Таблицата е по Томич (2004: 47).

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020

Балканизми...

Повечето балканизми са частични, т.е. срещат се в някои от балканските езици, но не във всички. Единствените, които могат да се приемат за общи:

Замяна на инфинитива с функционално идентични аналитични финитни конструкции

Родително-дателен синкретизъм

Синкретизъм на локатив и дирекционал

Бъдеще време с ‘искам’

Удвояване на допълнението

Релативум генерале

Аналитични степени за сравнение

Всички тези общи признаци са или синтактични, или морфологични, но с ясно установен синтактичен произход.

Европеизми vs. балканизми: имена

Европеизми	Балканизми
Определителен и неопределителен член	Енклитичен определителен член
Специални маркери за сравнителна степен (bigger)	Аналитична сравнителна степен
Външен притежател в датив	Родително-дателен синкретизъм, притежателни клитики в именната фраза в датив или генитив
-	Синкретизъм локатив и дирекционал
Разлика между възвратно местоимение и интензификатор	-

Европеизми vs. балканизми: глагол

Европеизми	Балканизми
Имам-перфект	Имам-перфект
-	Бъдеще време с ‘искам’
-	Бъдеще в миналото = кондиционал
Загуба на претерита	Запазване опозиция аорист - перфект
Страдателни конструкции с причастие	-
-	Евиденциалност

Европеизми vs. балканизми: синтаксис

Европеизми	Балканизми
Задължителен местоименен подлог	-
	Замяна на инфинитива с аналитични финитни конструкции
-	Удвояване на допълнението
Липса на двойно отрицание в изречения с отрицателни местоимения	-
Експериенцер в именителен падеж	-
Обект на сравнение, въведен с частица	-
Релативни изречения с релативни местоимения	Relativum generale
Конструкции за сходство, въведени с дума, произхождаща от релатив	-

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020

Балканизми, които се срещат в други европейски езици (WALS) (вж. и Hinrichs 2005)

Постпозитивен член: скандинавските езици

Синкретизъм на датив и генитив: съществувал е и при стария и.е. датив (Петерсен, 1918...)

Предложни падежи: всички и.е. езици (със и без падежи; предлозите са полифункционални)

Удвояване на допълнението: всички романски езици.

Дателни притежателни клитики: ! (в гръцки са родителни)

Загуба на инфинитива, замяна с аналитични финитни конструкции: частично в английски

Бъдеще с искам: английски

Бъдеще в миналото = кондиционал: италиански

Имам-перфект: английски, немски, френски, испански; шведски, исландски

Запазване на опозицията аорист - перфект: италиански, испански...

Relativum generale: почти всички славянски езици, английски, холандски...

Аналитични степени за сравнение: романските езици; английски, руски....

Специфика на българския език като европейски

За кои от тези признаци може да се предположи, че създават най-големи затруднения на изучаващите български? Кои са особеностите, на които да се обърне внимание?

Определителен член, енклитичен: разлика с другите балкански езици и с европейските езици.

Дателни притежателни клитики в именната фраза (вкл. Външен притежател в дателен падеж - тази особеност се проявява в много европейски езици.)

Синтаксис на клитиките (вкл. удвояване на допълнението).

Евиденциалност.

Запазване на опозицията аорист - перфект.

Определителен член

Морфологично се реализира като афикс (променя се според рода и числото на лексикалната опора на именната фраза).

Синтактично се реализира във **фиксирана втора позиция** в рамките на именната фраза - само един определителен член при една максимална проекция.

Има прагматично съдържание.

В български има само един определителен член - за разлика от румънски и албански, където има повече от един маркер за определеност.

cartea *cea* *buna*

libr-i *i* *mirë*

*книга**ma* св.член *хубава*

to pseftiko *to chrisso* *to roloi*

фалишивият *златен* *часовник*

Определителен член: предполагаеми трудности при усвояването му

Във фиксирана втора (т.нар. Вакернагелова) позиция в рамките на именната фраза:

къща-та на Иван

къща-та му

негова-та къща

близка-та къща на Иван

близка-та къща, която купиха

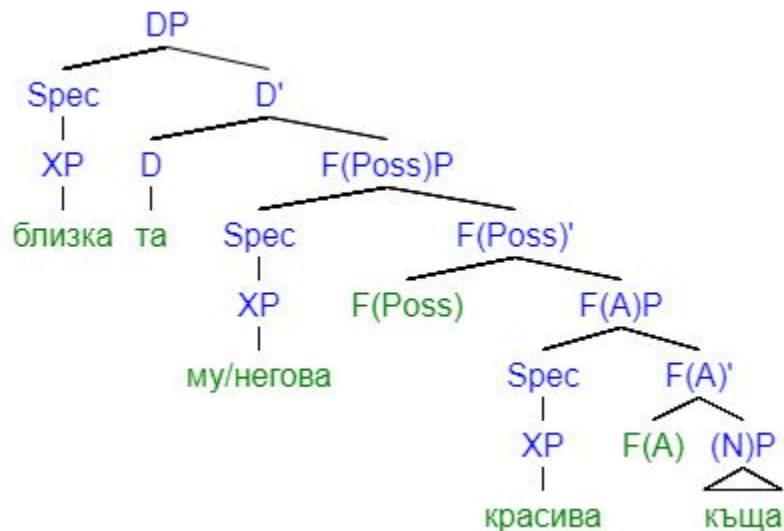
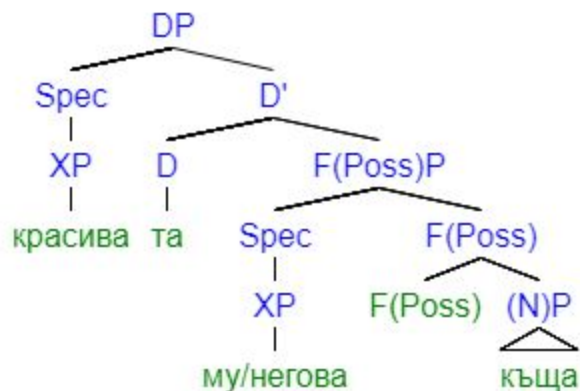
всички-те червени къщи, две-те червени къщи

Ако има модификаторна фраза, се реализира непосредствено, т.е. заема непосредствена втора позиция след лексикалната ѝ опора

прекалено близката къща на Иван

някак прекалено бързо отминалата младост на Иван

Определителен член

Определителен член

В конструкции с координирани еднородни конституенти, например прилагателни, ако само първото прилагателно е определено, референтът на именната фраза е един, а когато и двете са членувани, може да се приеме, че именните фрази са две, с два отделни референта, като опората на първата именна фраза не е реализирана.

[вкусна и сочна]-та ябълка, НО членът трябва да е във втора позиция:

[вкусната и сочна] ябълка = ‘една ябълка, която е вкусна и сочна’

[вкусната ∅] и *[сочната ябълка]* = ‘две ябълки, едната от които е вкусна (но може да не е сочна), а другата е сочна (но може да не е е вкусна)’

Определителен член: значения и предполагаеми трудности при усвояването му

Познатост на референта (двустранна или едностранна), вкл. анафорична и катафорична в текст. (*Наблизо видях един висок мъж, който... [...] Високият мъж...*)

Идентифицираност на референта (индивидуализиране). (*Когато пристигна в Париж, веднага ще ме запознаеш с директора.*)

Деиктичност (посочва референт, познат от непосредствения контекст).

Генерична определеност (*Акулата е бозайник, *Акула е бозайник.*)

При някои имена (*Тихият океан, но Черно море*).

Личните имена обикновено нямат членувана форма, освен ако не става дума за генерализирана или **емфатична употреба** на определителния член:

На 7 срещу 8 януари празнуват именните си дни Ивановците.

Искам си Марията, 4 години се тревожех за нея!

Определеност и притежателност

Определеността е задължителна в именни фрази с притежателни клитики (в позиция след определителния член; определителният член и притежателната клитики образуват своеобразна клитична група).

*ризата ми (*риза ми); новата му червена кола (*нова му червена кола)*

Изключения:

При някои роднинински названия се предпочитат неопределените форми:

*сестра му, *сестрата му; брат му, ?брата му* НО *зетя му, зет му*

НО ако роднинското название е определено, членуването е задължително:

малката му сестра

Названия на частие на тялото (т.нар. соматизми) и роднинските названия може да не са определени и да не се съпровождат от притежателен модификатор: *Махам с ръка, Говорих с чичо*

Определеност и притежателност

Двойно изразяване на Притежателя при задължително запазване на дефинитността:

ризата му на Иван

на Иван ризата му (с препозиция - липсва в гръцки и в румънски)

**риза му на Иван*

С изключения на някои роднински названия (семантично дефинитни):

сестрата на Иван, сестра му на Иван

Неопределителен член

Според някои автори - има, според други - няма. В. Станков: неспецифична определеност, не граматичен, а лексико-семантичен елемент, изразяващ категорията (не)определеност.

Хипотезата, че неопределителният член не е завършил развитието си в български (за разлика от останалите балкански езици). Не се реализира в контекст на неспецифична неопределеност:

Купих кола.

Αγόρασα ένα αυτοκίνητο.

Bleva një makinë.

Am cumpărat o mașină.

Неопределителен член

Гайст, вж и Хайне (1997), Гивон (1981): етапи на граматикализация на неопределителния член:

квантификация > референциалност > нереференциалност

числително > неопределен детерминатор > неопределителен член

Етап I

Етап II

Етап III

Други употреби на ‘един’:

Числително: *Купих един банан.*

Неопределително местоимение: *Едни (= някои) пеят, други танцуват.*

При емфаза: *(Един = Никой) лекар не би постъпил така.*

Дателни притежателни клитики

Резултат от родително-дателния синкретизъм.

Родително-дателният синкретизъм е процес, започнал много рано и свързан с широките функции на датива и допълнителното им разширяване (вж. Минчева 1964 за дателния притежателен в историята на българския; и др.).

Родително-дателният синкретизъм е сред най-отличителните явления за балканските езици, но не и за европейските (има го в индоирански езици). Сравнително рядко срещано явление извън европейския ареал.

Синкретизъм и на предлозите: ‘на’ (реципиент - протофункция на датива (Хаспелмат): *Дадох книгата на Иван*; притежание (генитив): *книгата на Иван*; посока (дирекционал): *Тръгнаха на юг*; местоположение: *Намирам се на брега*; част от цяло (аблатив, генитив): *половината на ябълката*; ...)

Външен притежател

Макар родително-дателният синкретизъм да не е сред европеизмите, влиянието му може да се проследи при конструкции с Външен притежател в дателен падеж (местоименна клитика в български).

Два типа конструкции с Външен притежател:

Афективни с притежателно значение

Срутиха му красивата тухлена къща.

На Иван му срутиха новата тухлена къща.

Чисто притежателни

Видях му новата тухлена къща (на Иван).

Забравих му адреса.

Синтаксис на клитиките: местоименни

Фиксирана позиция в рамките на именната фраза - втора.

В рамките на изречението - най-разпространената хипотеза е за приглаголна позиция, има хипотези и за втора позиция. Срв.

Видях го вчера на двора.

Дадох му ги ябълките.

На двора го видях вчера. Вчера на двора го видях.

Определена последователност на местоименните клитики в рамките на клитичната група (като в славянските езици) - Dat > Acc:

Представиха му ги вчера. Вчера му ги представиха.

Роднините му ги представиха вчера.

Синтаксис на клитиките: спомагателни глаголи, копула

Също определена последователност, вкл. по отношение на местоименните клитики:

- 1 и 2 л., ед. и мн.ч. и 3 л. мн.ч.: Cop/Aux > PronCL

Аз съм му брат/дал книгата, Ние сме му братя/дали книгата, Те са му простили.

Дал си му книгата, Прочели сме му книгата, Простили са му.

Ти си го разкрил, Вие сте го претърсили, Те са го намерили.

Разкрил си го, Претърсили сте го, Намерили са го.

- Отрицанието е проклитика и приписва ударение на съседната клитика:

Не съм му го дала, Не сме му я намерили, Казах му да не го е правил.

- Частицата за бъдеще време е винаги проклитика, но не приписва ударение:

Ще съм му го дал, Ще сме му я намерили.

Синтаксис на клитиките: спомагателни глаголи, копула

- 3 л. ед.ч.: PronCL > Cop/Aux

Той му е брат/дал книгата.

Тя го е видяла вчера, Видяла го е вчера, Вчера го е видяла

В сряда му ги е донесъл.

- Отрицанието е проклитика и приписва ударение на съседната клитика:

Не му го е дал, Не го е видяла, Не му я е намерила

Учудих се, че не ги е отвел все още.

- Частицата за бъдеще време е винаги проклитика, но не приписва ударение:

Ще му го е дал, Ще му я е намерила, Ще го е намерила

Синтаксис на клитиките: *ли*

- Непосредствено след конституента, който фокусира.

[_F Той] ли му я купи?

[_T Иван] [_F в сряда] ли му го даде? Даде ли му го в сряда?

- *ли* > Aux1,2Sg, 3Pl > DatCL > AccCL > Aux3Sg

Дала ли си му я в сряда? Дала ли му я е в сряда?

Беше ли му я купил вече? Бил ли съм го намерил вече?

- Изреченската *ли* клитика в конструкции с частица за отрицание може да разделя местоименните клитики (един от малкото елементи, които ги разделят):

Не му ли я даде? Не го ли напусна? (В сряда ли не му я даде?)

- С частица за бъдеще време

Ще му я дадеш ли?, Ще го напуснеш ли? (В сряда ли ще му я дадеш?)

Синтаксис на клитиките: да

- Не може друг конституент да раздели съюза да и следващите го клитики в рамките на едно (подчинено) изречение (! с изключение на не), по-скоро конституентът ще се придвижи преди да

Казах на класната да му ги дадат тетрадките веднага.

Казах на класната веднага да му ги дадат тетрадките.

Казах на класната тетрадките да му ги дадат веднага.

Казах на класната тетрадките веднага да му ги дадат.

*Май беше по-добре да **не му го** казва.*

- Не важи за останалите:

Казах на момчето, което много бързо го извика.

Видях момчето, дето съвсем скоро му я беше дало.

Казах му, че прекалено бързо му го е преотстъпил.

Синтаксис на клитиките: не в първа позиция

- Не се срещат в първа позиция (т.нар. Закон на Тоблер-Мусафия) в изречението, за разлика от румънски и албански (балкански езици) и словенски, македонските, тракийските и странджанските говори.
- В български първа позиция по отношение клитиката може да бъде реализирана от едносрични съюзи *и, а, че, но...*, както и клитиката може да следва интонационна пауза.

***И ми го** съобщаваши ей така, да те вземат мътните?*

*Поеми си дъх, момко, **и ми го** повтори по-бавно*

*В ресторанта „Спейлен“ в Осло, където се събираха приятелите **му, го** посрещнаха с разтворени обятия.*

Синтаксис на клитиките

Българският език е различен от славянските езици, повечето от които са второпозиционни. Второпозиционните в сръбски дори могат да разделят именна фраза и има ограничение колко вдясно ще се позиционират (т.е. колко “тежка” е фразата вляво):

[Taj zadatak] je veoma važan. *[Taj je zadatak] veoma važan.* (Моли и др. 2009)

Taj covjek [joj ga je] poklonio. *Taj [joj ga je] covjek poklonio.* (Зец, Инкелас 1990)

Njegovom prijatelju // prodali su knjigu. (Моли и др. 2009)

Njegovom prijatelju su prodali knjigu.

Njegovom najboljem prijatelju // prodali su knjigu.

**Njegovom najboljem prijatelju su prodali knjigu.*

Удвояване на допълнението

Балканизъм.

Среща се още в текстовете от старобългарския период (Димитрова-Вълчанова, Вълчанов 2008).

Интерпретира се и като експлицитно маркиране на обекта.

Удвояване на допълнението е задължително във фокус (нова информация, контрастивен фокус):

Иван го харесват всички.

Него го харесват всички.

Удвояване на допълнението

Удвояването на допълнението е задължително с:

предикати с Експериенцер в падеж, различен от именителния (дативни и акузативни експериенцери (Кръпова, Чинкуе, 2008):

Иван харесва морето.

На Иван му харесва морето.

**На Иван харесва морето.*

На Иван му се спеше.

**На Иван се спеше.*

Не му се спеше на Иван.

**Не се спеше на Иван.*

Мене ме мързи.

**Мене мързи.*

Мария я боли главата.

**Мария боли главата.*

Екзистенциални предикати като *има* / *няма*:

В момента него го няма.

**В момента него няма.*

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

Благодарим за вниманието!

Проект „Европейска идентичност на българския език: в търсене на нови изследователски и методически подходи“ (ДН 20/13 ОТ 20.12.2017), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Република България. Срок: 20.12.2017 - 20.12.2020